

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ปัญหาการย้ายถิ่นและการกระจายตัวประชากรของประเทศไทย เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเพิ่มประชากรที่เป็นไปในอัตราที่สูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มประชากรในเขตชนบท ตลอดระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยมีความก้าวหน้าทางสาธารณสุขและเทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่ สามารถจำกัดและควบคุมโรคติดต่อได้ ทำให้อัตราการตายของประชากรลดลงอย่างรวดเร็ว ในขณะที่อัตราการเกิดยังอยู่ในระดับสูงและลดลงช้ากว่าการตาย (อภิชาติ จารัสถุทธิรงค์ และ เพ็ญใจ สมพงษ์ 2525 : 174) ซึ่งเป็นผลทำให้ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาดังกล่าว

การเพิ่มประชากรในลักษณะเช่นนี้ ประกอบกับประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม มีผลกระทบต่อบริบทของการย้ายถิ่นและการกระจายตัวของประชากร ดังจะเห็นได้จากประชากรในเขตชนบทได้ย้ายเข้ามาในเขตเมืองเพิ่มมากขึ้น (ประเทศไทยกำหนดให้เขตเทศบาลเป็นเขตเมือง) ทำให้อัตราการเพิ่มประชากรในเขตเมืองมีแนวโน้มสูงขึ้น คือในช่วงปี พ.ศ. 2503 - 2513 และ พ.ศ. 2513 - 2523 อัตราการเพิ่มเฉลี่ยรายปีของประชากรในเขตเมืองเพิ่มจากร้อยละ 3.4 เป็นร้อยละ 5.3 ในขณะที่อัตราการเพิ่มเฉลี่ยรายปีของประชากรในเขตชนบทลดลงจากร้อยละ 2.6 เป็นร้อยละ 2.1 (ESCAP 1982 : 24) และ (เขตเมืองที่มีการย้ายถิ่นเข้ามากที่สุดได้แก่ กรุงเทพมหานคร (ESCAP 1982 : 14) ข้อมูลจากการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากรในเขตกรุงเทพมหานครแสดงให้เห็นว่า ในช่วงเดือนพฤศจิกายน 2522 - ตุลาคม 2524 และช่วงเดือนพฤศจิกายน 2523 - ตุลาคม 2525 มีผู้ย้ายถิ่นเข้ากรุงเทพมหานคร ประมาณ 93,957 คน และ 94,679 คน ตามลำดับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2525 : 13 ; และ 2526 : 14) การศึกษาของ Visid Prachuabmoh และ Penporn Tirasawat (1974 : 1) สรุปว่า การย้ายถิ่นเข้าเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการเพิ่มอย่าง

รวดเร็วของประชากรในเขตกรุงเทพมหานคร และมีผู้แสดงความเห็นเกี่ยวกับการย้ายถิ่น และการเพิ่มประชากรในเขตเมืองของประเทศกำลังพัฒนาว่า การย้ายถิ่นมีส่วนทำให้ประชากรในเขตเมืองของประเทศเหล่านี้ เพิ่มขึ้นประมาณหนึ่งในสามถึงครึ่งหนึ่งของอัตราการเพิ่มต่อปี (Todaro 1979 : 12)

การย้ายถิ่นของประชากรจากเขตชนบทเข้าสู่เขตเมืองในอัตราสูงเช่นนี้ ทำให้เกิดปัญหาการกระจายตัวของประชากร ปัญหาหลักที่รัฐบาลเผชิญอยู่ก็คือการกระจายตัวของประชากรเมืองกับชนบทไม่ได้สัดส่วนกัน ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกจะมีประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองประมาณร้อยละ 50 ประเทศที่พัฒนาแล้วบางประเทศอาจมีสัดส่วนดังกล่าวสูงถึงร้อยละ 70 - 80 ในประเทศแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองประมาณร้อยละ 33 (สถาบันประชากรศาสตร์ 2521 : 45) แต่ประเทศไทยมีประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองในปี พ.ศ. 2503 , 2513 และ 2523 เพียงร้อยละ 12.5, 13.2 และ 17.3 ตามลำดับ มีเพียงภาคกลางที่รวมเอาเขตกรุงเทพมหานครเข้าไว้ด้วยเท่านั้นที่มีสัดส่วนดังกล่าวถึงร้อยละ 39.6 ในปี พ.ศ. 2523 ส่วนที่เหลือคือ ภาคใต้ ภาคเหนือ และ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น ประชากรส่วนใหญ่ (ประมาณร้อยละ 85 - 95) ยังคงอาศัยอยู่ในเขตชนบท (ESCAP 1982 : 16-17) และเมื่อพิจารณาถึงความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ก็ปรากฏว่า ในปี พ.ศ. 2524 เขตกรุงเทพมหานครมีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นถึง 3,414 คนต่อตารางกิโลเมตร ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางไม่รวมกรุงเทพมหานคร ภาคใต้ และ ภาคเหนือ มีความหนาแน่นเพียง 100, 97, 84 และ 60 คนต่อตารางกิโลเมตร ตามลำดับ (Institute of Population Studies 1981 : 1) การที่ประชากรรวมตัวกันอยู่อย่างหนาแน่นในเมืองใหญ่โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ทำให้เกิดปัญหาของเมืองตามมา ซึ่งได้แก่ ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย ปัญหาการจราจร ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ และปัญหาการจ้างงาน เป็นต้น

การย้ายถิ่นนอกจากจะมีผลกระทบต่อท้องถิ่นปลายทาง (place of destination) แล้ว ยังมีผลกระทบต่อท้องถิ่นต้นทาง (place of origin) อีกด้วย กล่าวคือ ในกรณีของการย้ายถิ่นในเขตชนบท ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่มักเป็นคนที่อยู่ในวัยแรงงานและมีการศึกษาสูงกว่าผู้ไม่ย้ายถิ่นในท้องถิ่นต้นทาง ซึ่งคนเหล่านี้จะเป็นกำลังสำคัญที่มีส่วนในการ

พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในท้องถิ่นเดิมที่เคยอาศัยอยู่ที่เจริญได้ แต่ผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ มักจะย้ายไปทำงานทำในท้องถิ่นที่ตนจะมีโอกาสดีกว่า (Goldstein and Pitaktepsombati 1974 : 1) โดยเฉพาะในเขตเมือง ทำให้ท้องถิ่นเดิมขาดกำลังคนที่มีความรู้ความสามารถซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาท้องถิ่นนั้น สำหรับการย้ายถิ่นในเขตเมือง โดยปกติแล้วมักจะมีการย้ายในอัตราที่สูง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในเขตเมืองมีการเปลี่ยนแปลงงานบ่อย ทำให้ประชากรต้องย้ายที่อยู่อาศัยไปที่ที่สะดวกในการเดินทางไปทำงาน จากการศึกษาของ Rossi (1955 : 2) พบว่าการเปลี่ยนแปลงงานจะทำให้คนในเขตเมืองย้ายที่อยู่ แต่ก็เป็นกรย้ายในระยะทางไกล คือประมาณ 3 ใน 4 ของการย้ายถิ่นจะเป็นการย้ายในระยะทางสั้น การเคลื่อนย้ายในลักษณะเช่นนี้ จะมีผลทำให้การกระจายตัวของประชากรในเขตเมืองไม่สมดุล เช่น คนที่มีรายได้น้อยมักจะรวมตัวกันอยู่ในชุมชนแออัด (slum) ซึ่งเป็นการเพิ่มจำนวนหรือขยายเขตชุมชนแออัดมากขึ้น หรือผู้ที่มีรายได้ก็กว่าย้ายออกไปอยู่ในเขตชานเมือง (suburban) เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้เกิดปัญหาเรื่องรูปแบบการขยายเขตเมืองที่คึกและมั่นคง ความยุ่งยากในการบริการด้านสังคม ด้านอุตสาหกรรมในเขตเมือง และบริการพื้นฐานด้านต่าง ๆ ตลอดจนโอกาสในการทำงาน ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเขตเมือง และการพัฒนาเขตเมืองบางครั้งหากไม่พิจารณาอย่างรอบคอบแล้วก็อาจเป็นการสร้างปัจจัยดึงดูดให้มีการย้ายถิ่นเข้าเมืองเพิ่มขึ้นอีก /

ประเทศไทยเริ่มสนใจปัญหานี้อย่างจริงจังเมื่อไม่นานมานี้ โดยรัฐบาลได้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการกระจายตัวของประชากรและการย้ายถิ่น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 และ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2520 - 2524 และ พ.ศ. 2525 - 2529) สำหรับแผนพัฒนาฉบับที่ 1, 2 และ 3 นั้น รัฐบาลไม่ได้กำหนดนโยบายเรื่องการกระจายตัวของประชากรและการย้ายถิ่นไว้ เพราะในช่วงแผนพัฒนา ทั้ง 3 ฉบับนี้ รัฐบาลได้มุ่งเน้นโครงการพัฒนาขั้นพื้นฐานเป็นสำคัญ เช่น การคมนาคม การพลังงาน การสร้างมหาวิทยาลัยในภูมิภาค การชลประทาน เป็นต้น แต่ทั้ง 3 แผนฯ ดังกล่าวก็ได้ให้ความสนใจต่อปัญหาการกระจายตัวของประชากรและการย้ายถิ่นอยู่บ้าง เช่น แผนพัฒนาฉบับแรกช่วงที่สอง (พ.ศ. 2507 - 2509) กล่าวถึงสาเหตุของความหนาแน่นของประชากรในเขตกรุงเทพมหานคร ว่าเป็นผลมาจากการย้ายถิ่น ทั้งนี้เพราะความแตกต่าง

ระหว่างสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากรในเมืองหลวง และต่างจังหวัด รัฐบาลจึงได้จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละภาคไว้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว และได้มาเน้นในแผนพัฒนา ฉบับที่ 2 และฉบับที่ 3 มากขึ้น

นโยบายการกระจายตัวของประชากรในแผนพัฒนา ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520 - 2524) ได้เน้นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากการย้ายถิ่นและการกระจายตัวของประชากร ซึ่งมีสาเหตุมาจากความแตกต่างในด้านความเจริญของภูมิภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะเมืองกับชนบท รัฐบาลจึงมุ่งเน้นให้มีการกระจายการตั้งถิ่นฐานให้สอดคล้องกับการเพิ่มประชากร และได้กำหนดนโยบายให้มีการลดอัตราการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่กรุงเทพมหานคร และเขตชุมชนในบางจังหวัด สนับสนุนให้มีการเคลื่อนย้ายประชากรภายในภาคมากกว่าการย้ายระหว่างภาค และให้มีการเคลื่อนย้ายประชากรออกจากกรุงเทพมหานคร ไปอยู่จังหวัดข้างเคียง และจังหวัดอื่น ๆ ในกรณีของการเคลื่อนย้ายประชากรจากชนบทเข้าสู่เมืองนั้น จะสนับสนุนให้ย้ายเข้าสู่เมืองหลักของภาคต่าง ๆ ตามแนวทางการพัฒนาภาคที่กำหนดไว้ สำหรับแนวทางที่จะเห็นนโยบายดังกล่าวดำเนินไปตามเป้าหมาย นั้น รัฐบาลได้เน้นการกระจายความเจริญออกไปจากกรุงเทพมหานคร โดยการพัฒนาเมืองหลักขึ้นในส่วนภูมิภาค ทั้ง 4 ภาค เพื่อเป็นแหล่งสกัดการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่กรุงเทพมหานคร และเพื่อเป็นศูนย์กลางที่จะกระจายความเจริญออกไปสู่ชนบท ในขณะเดียวกันก็กำหนดขอบเขตการขยายตัวของกรุงเทพมหานครให้อยู่ในขนาดที่เหมาะสมเพื่อลดความแออัด พร้อมทั้งปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมในปัจจุบันให้ดีขึ้น ส่วนแนวทางที่ใช้กับนโยบายอื่น ๆ ที่มีผลต่อการกระจายตัวของประชากร ได้แก่ การกระจายอุตสาหกรรมไปสู่ภูมิภาค โครงการจัดที่ทำกินให้กับประชาชน โครงการชลประทาน โครงการพัฒนาทางหลวงและถนน ท้องถิ่น เป็นต้น

จากการประเมินผลแผนพัฒนา ฉบับที่ 4 ปรากฏว่ายังไม่บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ จึงได้ดำเนินนโยบายดังกล่าวต่อไปในแผนพัฒนา ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525 - 2529) โดยเน้นความสำคัญของปัญหาการกระจายตัวของประชากรที่ไม่สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น ความแตกต่างของระดับรายได้ระหว่างภาค ความแออัดในเขตชุมชนเมืองและการเติบโตของเมืองโดยปราศจากแบบแผน ขาดการวางผังเมืองที่ดี ทำให้เกิดปัญหาของเมืองคามมา ดังนั้น รัฐบาลจึงได้กำหนดนโยบายให้

การกระจายตัวของประชากรและการตั้งถิ่นฐานสอดคล้องกับความอุดมสมบูรณ์ ความมั่นคงของชาติ และโอกาสการมีงานทำของประชากรในเขตเมืองและชนบท รวมทั้งใช้มาตรการต่าง ๆ ให้มีการรวมตัวกันเป็นชุมชนที่มีขนาดเหมาะสมกับการลงทุนทางบริการขั้นพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม ในขณะที่เดียวกันก็พยายามควบคุมและป้องกันเขตพื้นที่ที่ยังไม่มีการตั้งถิ่นฐานมิให้ถูกบุกรุก หรือถือครองโดยพลการ ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ยังกำหนดรูปแบบของการกระจายตัวของประชากรและการตั้งถิ่นฐานในเขตเมือง ให้สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ เพื่อป้องกันและขจัดปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม

สำหรับแนวทางในการดำเนินการตามนโยบายดังกล่าว รัฐบาลได้เน้นการพัฒนาเมืองหลักเมืองรองให้ประสานกับชุมชนในชนบท ขณะเดียวกันก็ลดความเคียดแค้นและลดอิทธิพลทางเศรษฐกิจของกรุงเทพมหานคร พร้อมทั้งพัฒนากรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑลไปในทิศทางที่มีส่วนเสริมนโยบายการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค ส่วนแนวทางที่เข้ากับนโยบายอื่น ๆ ที่มีผลต่อการกระจายตัวของประชากร ได้แก่ การพัฒนาชนบทยากจน การกระจายการถือครองที่ดิน การชลประทานและการพัฒนาที่ดิน การก่อสร้างขั้นพื้นฐานทางเศรษฐกิจและโครงการกระจายบริการทางสังคม เป็นต้น (นิพนธ์ เทพวัลย์ 2525 : 203 - 231)

จากแผนพัฒนาประเทศที่เกี่ยวกับการกระจายตัวของประชากรและการย้ายถิ่นที่กล่าวมาโดยสรุป (จะเห็นว่ารัฐบาลได้ให้ความสำคัญและสนใจที่จะแก้ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ อย่างจริงจัง เพราะเห็นว่าผลกระทบจากการย้ายถิ่นและการกระจายตัวของประชากร นั้น เป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งต่อการพัฒนาประเทศทั้งในเขตเมืองและชนบท

สำหรับการวางแผนแก้ปัญหาการกระจายตัวของประชากรและการย้ายถิ่น จำเป็นต้องศึกษารายละเอียดอีกต่าง ๆ เกี่ยวกับสาเหตุ ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ลักษณะขั้นตอนต่าง ๆ ผลกระทบของการย้ายถิ่น ตลอดจนการปรับตัวของผู้ย้ายถิ่น ทั้งนี้ เพราะพฤติกรรมการย้ายถิ่นเป็นกระบวนการปรับตัวทางประชากรในเรื่องที่อยู่อาศัย เศรษฐกิจ และ สังคม กระบวนการนี้มีหลายขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ความคิดที่ต้องการจะย้ายถิ่น ความคาดหวังหรือตั้งใจที่จะย้ายถิ่น และการตัดสินใจย้ายถิ่น ซึ่งการศึกษาจำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยด้าน

ต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการนี้ และผลกระทบของการย้ายถิ่นต่อท้องถิ่นต้นทางและปลายทาง ฉะนั้นการศึกษาเรื่องนี้จะต้องศึกษาในขอบเขตที่กว้างขวาง และเกี่ยวข้องกับเรื่องต่าง ๆ อย่างซับซ้อน นอกจากนี้แล้วจะต้องพิจารณาถึงระเบียบวิธีที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาในแต่ละขั้นตอนด้วย

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้เท่าที่ผ่านมา ส่วนใหญ่มักจะศึกษาจากข้อมูลที่ไดมา โดยการสัมภาษณ์ผู้ย้ายถิ่นในท้องถิ่นปลายทาง คือเป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมหลังจากพฤติกรรมของการย้ายถิ่นเกิดขึ้นแล้ว หรืออาจจะเรียกว่าเป็นการศึกษาแบบย้อนหลัง (Retrospective) ข้อมูลในลักษณะดังกล่าวข้างต้นนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลที่แสดงถึงสถานการณ์และสภาพแวดล้อมของผู้ย้ายถิ่นในขณะที่ทำให้สัมภาษณ์ แล้วผู้ศึกษาพยายามวิเคราะห์ถึงสาเหตุในการตัดสินใจย้ายถิ่น แม้จะมีข้อมูลบางรายการที่เกี่ยวกับท้องถิ่นต้นทางบ้าง แต่เนื่องจากเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตซึ่งผู้ย้ายถิ่นอาจจำไม่ได้ หรือมีความรู้สึกเปลี่ยนไปจากเดิมหลังจากที่ได้ปรับตัวในที่อยู่ใหม่แล้ว การวิเคราะห์ในลักษณะเช่นนี้ ทำให้ได้ข้อสรุปที่แตกต่างไปจากวิธีที่ศึกษาจากปัจจุบันไปสู่อนาคต (Perspective) คือเป็นการศึกษาจากข้อมูลที่แสดงถึงสถานการณ์และสภาพแวดล้อม ของผู้ย้ายถิ่นในท้องถิ่นต้นทาง ก่อนที่จะย้ายออก (premove context) ซึ่งผู้ศึกษาคิดว่าวิธีดังกล่าวน่าจะได้อธิบายข้อสรุปที่ชัดเจนกว่าวิธีแรก

ในการศึกษาเรื่องปัจจัยในท้องถิ่นปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อ ความต้องการย้ายถิ่นครั้งนี้ ก็จะใช้วิธีการศึกษาจากปัจจุบันไปสู่อนาคต ซึ่งเป็นการศึกษาถึงสถานการณ์ที่แท้จริงในท้องถิ่นปัจจุบัน ที่มีอิทธิพลต่อความต้องการย้ายถิ่น

ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับการย้ายถิ่นและกระบวนการย้ายถิ่น

Lee (1966 : 47 - 57) ได้ให้คำนิยามการย้ายถิ่นว่าเป็นการเปลี่ยนที่อยู่อาศัยเป็นการถาวรหรือกึ่งถาวรโดยไม่คำนึงถึงระยะทาง ยกตัวอย่างว่า การย้ายที่อาศัยจากห้องพักห้องหนึ่งไปยังอีกห้องพักหนึ่งในอาคารเดียวกันก็ถือเป็นกรย้ายถิ่น เช่นเดียวกันกับการย้ายจากเมืองบอมเบย์ ประเทศอินเดีย ไปอยู่เมืองชิคาโกรามิคส์ ในรัฐไอโอวา ประเทศสหรัฐอเมริกา แต่ทั้งนี้ไม่รวมถึงการเคลื่อนย้ายของพวกเร่รอน (nomads) และพวกที่ทำงานไม่เป็นหลักแหล่ง ซึ่งเป็นการให้ความหมายของการย้ายถิ่น

อย่างกว้าง ๆ โดยไม่ได้จำแนกถึงลักษณะความแตกต่างของการย้ายถิ่นตามระยะทางที่ย้าย ส่วน Lansing และ Mueller (1973 : 11) เสนอว่า การย้ายถิ่นน่าจะจำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้โดยพิจารณาจากระยะทาง จำนวนครั้งของการย้ายถิ่น กระแสการย้ายถิ่น และเหตุผลของการย้ายถิ่น

ในขณะที่ Hawley (1950 : 167 - 168) ได้อธิบายว่า การเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยเป็นวิธีการหนึ่งในกระบวนการปรับตัวในการดำรงชีวิตของมนุษย์ คือสภาวะที่ไม่สมดุล ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับโอกาสในการทำงาน โดยจะย้ายจากท้องที่ที่มีโอกาสในการทำงานน้อยกว่าไปสู่ที่มีโอกาสมากกว่า ทานองเดียวกันกับ Bogue (1959 : 487) เห็นว่าการย้ายถิ่นเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการปรับตัวของประชากร เพื่อให้เกิดความสมดุลในการดำรงชีวิต โดยเขาอธิบายว่า อัตราการเกิดของประชากรในแต่ละภูมิภาคจะแตกต่างกัน บางแห่งอัตราการเกิดสูงแต่โอกาสในการทำงานมีน้อย เป็นผลทำให้ประชากรที่เกิดมาต้องไปแสวงหาโอกาสในการทำงานในท้องที่ที่มีโอกาสดีกว่า สำหรับในระดับสังคมโดยรวม เขาจึงสรุปว่า การย้ายถิ่นเป็นกระบวนการที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้

นอกจากนี้ยังมีผู้สนใจศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นอีกมาก และหลายคนให้ทรรศนะว่าการย้ายถิ่นเป็นกระบวนการ (process) ที่ประกอบด้วยหลายขั้นตอน เช่น

Willekens (1982 : 75) มองการย้ายถิ่นเป็นผลของกระบวนการตัดสินใจของบุคคลหรือครัวเรือน กระบวนการตัดสินใจนี้ประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ 5 ขั้นตอน ได้แก่

1. การพิจารณาโอกาสที่จะย้าย เนื่องจากความไม่พอใจในที่อยู่ปัจจุบัน ขณะที่ท้องที่อื่นมีโอกาสด้านเศรษฐกิจและสังคมดีกว่า ซึ่งเป็นแรงจูงใจให้มีการพิจารณาอยากย้ายที่อยู่

2. การกำหนดเวลาที่จะย้าย เป็นการแสดงความตั้งใจที่จะย้ายที่อยู่

3. การกำหนดรูปแบบของการย้าย เช่น การย้ายออกเป็นรายบุคคล หรือทั้งครัวเรือน เป็นต้น

4. การตัดสินใจเลือกท้องถิ่นปลายทาง คือตัดสินใจว่าจะย้ายไปอยู่ที่ไหน ซึ่งต้องอาศัยการรับรู้อาสาจากญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง ประกอบในการพิจารณา

5. การกำหนดเงื่อนไขต่าง ๆ ในท้องถิ่นปลายทาง เช่น จะไปอาศัยอยู่อย่างไร ประกอบอาชีพอะไร อยู่นานเท่าไร เป็นต้น

ในขณะที่นักวิจัยอื่นเห็นว่า กระบวนการตัดสินใจย้ายถิ่นเป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่ง (dynamic process) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน โดยกระบวนการนี้เริ่มจากขั้นตอนแรกแล้วพัฒนาความสำคัญไปจนถึงขั้นสุดท้าย (Haberhorn 1981 : 253, quoting Goldsmith and Beegle 1962) ได้แก่ ความต้องการย้ายถิ่น (desire to move) การพิจารณาการย้ายถิ่น (consideration of movement) การคาดหวังในการย้ายถิ่น (expectation of movement) และการย้ายถิ่น (actual move)

ส่วน Van Arsdol, Sabagh และ Butler (Van Arsdol, et al. 1968 : 251 - 255) แบ่งกระบวนการย้ายถิ่นออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

1. การเลือกที่จะย้ายถิ่น (choice to move) เป็นผลจากความไม่พอใจสภาพความเป็นอยู่ในท้องถิ่นปัจจุบัน ซึ่งบางคนมีความคิดต้องการจะย้ายถิ่นไปอยู่ในท้องถิ่นที่มีโอกาสในทางเศรษฐกิจและสังคมที่ดีกว่าเดิม

2. การวางแผนที่จะย้ายถิ่น (plan to move) เป็นขั้นตอนที่พิจารณาถึงเงื่อนไขต่าง ๆ เกี่ยวกับการย้ายถิ่น เช่น ท้องถิ่นปลายทางที่จะย้ายไป รูปแบบของการย้าย ค่าใช้จ่ายในการขนย้าย เป็นต้น

3. พฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามมา (subsequent behavior) คือการตัดสินใจย้ายไปอยู่ในท้องถิ่นใหม่ หรือยังอยู่ที่เดิม

อย่างไรก็ตามการตัดสินใจในกระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ อาจจะไม่เป็นไปตามที่กำหนดไว้หรือมีการเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งนี้ เป็นเพราะผลกระทบจากปัจจัยภายนอกบางอย่าง เช่น สถานการณ์ในที่อยู่เดิมอาจจะดีขึ้น หรือค่าใช้จ่ายในการขนย้าย ตลอดจนข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับท้องถิ่นที่คิดจะย้ายไปไม่ถูกต้อง จึงทำให้เกิดล้มเลิกความคิดที่จะย้ายในกรณีที่มีการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการต่าง ๆ เช่น เปลี่ยนแปลงเรื่องเวลา สถานที่ที่จะย้ายไป และรูปแบบของการเคลื่อนย้าย เป็นต้น (Willekens 1982 : 76)

ผู้สนใจศึกษาการย้ายถิ่นอีกกลุ่มหนึ่ง (Speare, Goldstein and Frey and : 175 - 183) มองการย้ายถิ่นเป็นผลจากกระบวนการตัดสินใจที่พิจารณาอย่างต่อเนื่อง (ongoing decision - making process) โดยแบ่งกระบวนการนี้ออกเป็น 3 ขั้นตอน
 1. ใดแก่

1. ความต้องการที่จะย้ายถิ่นที่อยู่ (desire to consider moving) เป็นผลมาจากความไม่พอใจต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ในที่อยู่เดิม เช่น ลักษณะที่อยู่อาศัย งานที่ทำเพื่อนบ้าน ตลอดจนสภาพแวดล้อมอื่น ๆ และความไม่พอใจต่อสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เกินขีดระดับที่แต่ละคนจะทนได้ (tolerance level หรือ threshold) จึงมีความต้องการพิจารณาที่จะย้ายถิ่น

2. การเลือกทำเลที่อยู่ใหม่ (selection of an alternative location) เมื่อเกิดความไม่พอใจในที่อยู่เดิม โดยทั่วไปผู้ที่ต้องการย้ายที่อยู่มักจะพิจารณาดังที่อยู่ใหม่ บางคนอาจจะเลือกพิจารณาดังที่อยู่ใหม่มากกว่าหนึ่งแห่ง โดยประเมินถึงผลประโยชน์ต่าง ๆ ในท้องที่ที่ใหม่ผลประโยชน์มากที่สุด ซึ่งเป็นการประเมินแบบอัตวิสัย (subjective) ที่อาจแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ ความรู้ และการรับรู้ข่าวสาร ในท้องที่ใหม่ของแต่ละบุคคล จากการศึกษาการเคลื่อนย้ายแรงงานในรัฐโรดไอแลนด์ ประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่าร้อยละ 36 ของผู้ย้ายถิ่นพิจารณาดังที่อยู่ใหม่ที่เขาย้ายไปอาศัยอยู่ ส่วนผู้ย้ายถิ่นที่เหลืออีกร้อยละ 64 ไม่ได้พิจารณาดังที่อยู่ใหม่ (Lansing and Mueller 1973 : 211)

3. การตัดสินใจย้ายหรืออยู่ที่เดิม (decision to move or to stay) ผู้ย้ายถิ่นจะประเมินผลประโยชน์ทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน เปรียบเทียบระหว่างท้องที่ใหม่และท้องที่เดิม ตลอดจนพิจารณาระยะทาง ค่าใช้จ่าย และความสามารถในการเคลื่อนย้าย ซึ่งการตัดสินใจย้ายที่อยู่มักจะเกิดขึ้นในกรณีที่บุคคลไม่พอใจในที่อยู่เดิม ประกอบกับการคาดหวังในผลประโยชน์ในสถานที่ต่าง ๆ ที่จะได้รับในท้องที่ใหม่ และสามารถเสียค่าใช้จ่ายในการเคลื่อนย้ายได้ กรณีไม่สามารถเสียค่าใช้จ่ายในการเคลื่อนย้ายได้ บุคคลนั้นมักตัดสินใจอยู่ในท้องที่เดิมต่อไป หรือพิจารณาเลือกทำเลที่อยู่ใหม่

โดยทั่วไปนั้น ผู้ย้ายถิ่นมักจะใช้เวลาในการพิจารณาตัดสินใจในกระบวนการต่าง ๆ ล่วงหน้า ก่อนที่จะตัดสินใจย้ายประมาณ 1 ปี (Heberkorn 1981 : 253) และ

จากการศึกษาของ Lansing และ Mueller พบว่าในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่วางแผนล่วงหน้า เท่ากับร้อยละ 41 ของผู้ย้ายถิ่นทั้งหมด มีผู้ใช้เวลาในการวางแผนล่วงหน้าน้อยกว่า หนึ่งเดือนร้อยละ 34 หนึ่งเดือนถึงหกเดือนร้อยละ 32 และมากกว่าหกเดือนขึ้นไปอีก ร้อยละ 34 (Lansing and Mueller 1973 : 209)

กระบวนการย้ายถิ่นที่จะศึกษาครั้งนี้ จะศึกษาเฉพาะขั้นตอนแรกคือความต้องการ ย้ายถิ่นเท่านั้น ซึ่งที่จริงแล้วกระบวนการนี้ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ความต้องการ ย้ายถิ่น ความตั้งใจที่จะย้ายถิ่น และการตัดสินใจย้ายถิ่น ส่วนการย้ายถิ่นซึ่งเป็นผลของ การตัดสินใจในขั้นสุดท้าย นั้น หมายถึงการย้ายที่อยู่จากเขตชนบทของอำเภอหนึ่งไปยัง เขตชนบทของอำเภออื่น หรือย้ายจากเขตเทศบาลหนึ่งไปยังเขตเทศบาลอื่น หรือการย้าย ระหว่างเขตชนบทกับเขตเมือง แต่ทั้งนี้ผู้ย้ายจะต้องอาศัยอยู่ในท้องถิ่นปลายทางเป็นระยะ เวลาตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป

แนวความคิดเกี่ยวกับความต้องการย้ายถิ่น

ความต้องการย้ายถิ่น (desire to move) เป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการที่ อาจจะทำให้เกิดการย้ายถิ่นในเวลาต่อมา กระบวนการนี้เกี่ยวข้องกับปัจจัยต่าง ๆ หลาย ประการ ซึ่งผู้ย้ายถิ่นจะต้องใช้เวลาในการพิจารณาตัดสินใจ

Rossi (1955 : 101) ได้ให้ความหมายของความต้องการย้ายถิ่นว่าเป็น ความปรารถนาของบุคคลที่อยากจะย้ายที่อยู่ (wish to move) โดยไม่คำนึงถึงความ คาดหวัง (expectation) หรือความสามารถในการย้าย กล่าวคือ ความต้องการย้ายถิ่น เป็นความรู้สึกที่อยากจะย้ายที่อยู่ไปอยู่ที่อื่น เนื่องจากความไม่พอใจในสถานภาพทาง เศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมปัจจุบัน เช่น ที่อยู่อาศัยคับแคบ ไม่พอใจเพื่อนบ้าน ไม่พอใจงานที่ทำ ฯลฯ แต่โอกาสที่จะโยกย้ายนั้นขึ้นอยู่กับวิสัยความสามารถของแต่ละบุคคล ว่ามี ความสามารถในการประเมินค่าต่าง ๆ เหล่านี้หรือไม่ เช่น ค่าใช้จ่ายในการเคลื่อนย้าย การมี งานทำ การรับรู้อาชีพในที่อยู่ใหม่ ตลอดจนลักษณะส่วนตัวของผู้ต้องการย้ายถิ่นด้วย

โดยทั่วไปนั้นบุคคลจะมีความผูกพันกับที่อยู่อาศัยของตนเอง งานที่ทำ เพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง และสังคมรอบตัว ความผูกพันกับสิ่งเหล่านี้จะแสดงออกในรูปความพอใจในระดับ

มากน้อยต่างกันในแต่ละบุคคล ส่วนใหญ่แล้วผู้ที่มีความพอใจในสภาพที่อยู่ปัจจุบันจะไม่คิดย้ายที่อยู่ แม้ว่าเขาจะได้รับผลประโยชน์จากการโยกย้ายไปอยู่ที่อื่นก็ตาม Speare และคณะ กล่าวถึงกระบวนการตัดสินใจย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นโดยสมัครใจว่า ส่วนใหญ่จะเริ่มต้นจากความต้องการย้ายถิ่น อันเป็นผลมาจากการเพิ่มระดับของความไม่พอใจในที่อยู่ปัจจุบัน ที่เกินขีดที่บุคคลจะสามารถทนต่อไปได้ (Speare, et al. nd : 175) ทานองเดียวกัน Willekens (1982 : 75) อธิบายว่า กระบวนการตัดสินใจย้ายถิ่นเริ่มต้นด้วยการอยากรจะย้ายที่อยู่ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความไม่พอใจในที่อยู่ปัจจุบันทั้งในสถานการณและโอกาสต่าง ๆ เช่น การทำงาน การศึกษา การติดตอสังคม รูปแบบของครอบครัว เป็นต้น

ความไม่พอใจในที่อยู่ปัจจุบันสามารถแยกออกเป็น ความไม่พอใจต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และความไม่พอใจสภาพแวดล้อมทางสังคม สำหรับความไม่พอใจประเภทแรก นั้น Rossi และ Chevan พบว่า การเปลี่ยนแปลงขนาดครอบครัวมีความสัมพันธ์กับความต้องการย้ายที่อยู่ แต่ละครอบครัวจะต้องการที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ขึ้นเมื่อจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น และจะต้องการที่อยู่อาศัยขนาดเล็กลงเมื่อจำนวนสมาชิกลดลง ควบคู่สาเหตุของวัฏจักรชีวิตครอบครัว หรือบางครั้งจำนวนสมาชิกไม่ได้เปลี่ยนแปลง แต่สภาพที่อยู่อาศัยทรุดโทรมลงจนต้องเปลี่ยนที่อยู่ใหม่ (Rossi 1955 : 175; Chevan 1971 : 451 - 457) ส่วนความไม่พอใจต่อสภาพแวดล้อมทางสังคมนั้น มีผู้ชี้ว่าการเลื่อนชั้นทางสังคมมีผลทำให้เกิดความต้องการย้ายที่อยู่ไปยังที่ที่เหมาะสมกับสถานภาพใหม่ (Sabagh, Van Arsdol and Butler 1969 : 95 - 96) ซึ่ง Wolpert (1965 : 162) ก็กล่าวในทานองเดียวกันว่า ความไม่พอใจเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคมเป็นสาเหตุเบื้องต้นที่ทำให้เกิดภาวะกดดัน (stress) และเมื่อถึงระดับหนึ่งที่ทนไม่ได้ ภาวะกดดันนี้จะเป็นตัวเร่งให้บุคคลหาที่อยู่ใหม่ การประเมินเกี่ยวกับความพอใจของบุคคลต่อสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เหล่านี้ยังขึ้นกับลักษณะส่วนตัวของแต่ละบุคคล เช่น จะสังเกตว่าผู้ที่มีอายุน้อยจะมีสัดส่วนของผู้ที่ต้องการย้าย และผู้ที่วางแผนที่จะย้ายที่อยู่สูงกว่าผู้ที่มีอายุมาก (Goldscheider 1971 : 315) และผู้ที่มีประสบการณ์ในการย้ายถิ่นมีแนวโน้มที่จะวางแผนและมีโอกาสที่จะโยกย้ายมากกว่าผู้ไม่มีประสบการณ์ (Van Arsdol, et al. 1968 : 249) เป็นต้น

สำหรับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการย้ายถิ่นนั้น ทั้ง Rossi (1955 : 7, 83) และ Shaw (1975 : 33 - 34) สรุปไว้ว่าน่าจะเกี่ยวกันเป็น 2 ปัจจัยใหญ่ คือ

1. ปัจจัยด้านวัฏจักรชีวิต (domestic life cycle variables หรือ mobility potential index) ได้แก่ ลักษณะทางประชากร และลักษณะของครัวเรือน เช่น อายุของหัวหน้าครัวเรือน จำนวนสมาชิกของครัวเรือน และสถานภาพการเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย

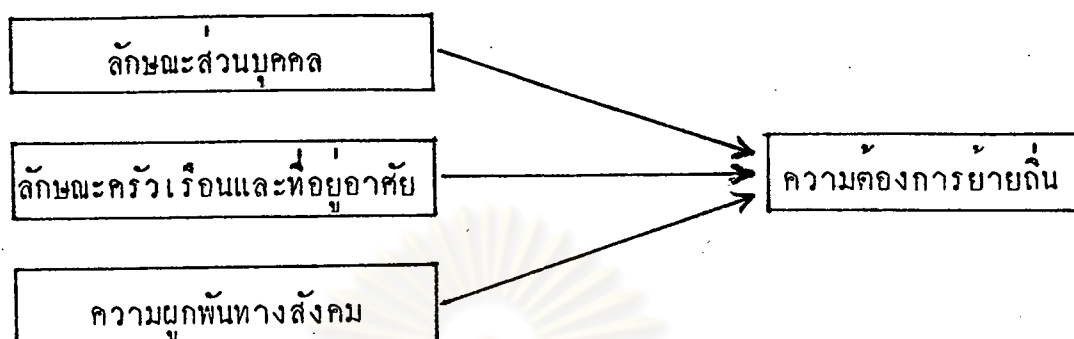
2. ปัจจัยเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต (career pattern variables หรือ complaints index) ได้แก่ การศึกษา อาชีพ ทักษะคติต่อสังคม เพื่อนบ้าน และที่อยู่อาศัยของตนเอง

ตามที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่า การที่กระบวนการย้ายถิ่นจะบรรลุถึงขั้นสุดท้าย คือ การย้ายถิ่นจริงได้นั้น จะต้องพิจารณาทั้งปัจจัยที่เป็นแรงกดดัน (constraining factors) ปัจจัยเอื้ออำนวย (facilitating factors) ซึ่งจะเป็นทั้งตัวสนับสนุนหรือชักชวนให้ต้องการย้ายถิ่นได้ย้ายจริง นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาลักษณะส่วนบุคคล เช่น นิสัยการชอบเสี่ยง การปรับตัวต่อสภาพแวดล้อม ลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจ สังคม ของแต่ละบุคคล และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ สภาพแวดล้อมทางสังคม เช่น วัฒนธรรม บรรทัดฐาน ระบบและการยึดเหนี่ยวทางสังคม เป็นต้น (De Jong and Gardner 1981 : 5 - 6)

การศึกษาเรื่องความต้องการย้ายถิ่นครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษา แม้ว่าความต้องการย้ายถิ่นจะเป็นขั้นตอนแรกของการนำไปสู่การวางแผน และการย้ายถิ่นจริงในที่สุด และความต้องการย้ายถิ่นจะไม่ใช่เป็นตัวพยากรณ์ที่ดีของการย้ายถิ่นจริงก็ตาม แต่อย่างน้อยก็สามารถแสดงแนวโน้มของการย้ายถิ่นในอนาคตที่จะเกิดขึ้นได้ โดยมีแนวความคิดว่า ปัจจัยต่าง ๆ ในที่อยู่ปัจจุบันซึ่งได้แก่ ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะของครัวเรือนและที่อยู่อาศัย และความผูกพันทางสังคม จะมีผลต่อความต้องการย้ายถิ่น (ตามที่แสดงในแผนภูมิ) ซึ่งความต้องการย้ายถิ่นในที่นี้เป็นเพียงความคิดที่อยากจะย้ายที่อยู่ โดยไม่คำนึงถึงความคาดหวังและความสามารถที่จะได้ย้ายหรือไม่

แผนภูมิแสดงแนวความคิดที่ใช้ในการศึกษา

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กระบวนการย้ายถิ่นเริ่มจากความต้องการย้ายถิ่น การวางแผนหรือความตั้งใจที่จะย้าย และขั้นสุดท้ายของกระบวนการคือการย้ายถิ่น Lansing และ Mueller (1973 : 24, 201 - 203) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ของกระบวนการนี้จากข้อมูลการย้ายถิ่นข้ามเขตตลาดแรงงานในรัฐโรดไอแลนด์ ประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่าร้อยละ 20 ของตัวอย่างต้องการย้ายถิ่น แต่มีผู้ที่ตั้งใจที่จะโยกย้ายภายในระยะเวลา 1 ปี เพียงร้อยละ 11 และหลังจากนั้นอีก 1 ปี ประกฏว่าในจำนวนตัวอย่างทั้งหมดนั้นมีผู้ย้ายถิ่นจริงเพียงร้อยละ 5 ส่วน Rossi (1955 : 67 - 68, 101) ซึ่งศึกษาการย้ายถิ่นในเขตเมืองฟิลาเดลเฟีย ประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่าร้อยละ 48 ของตัวอย่างต้องการย้ายถิ่น โดยมีผู้ตั้งใจที่จะย้ายภายในระยะเวลา 8 เดือนข้างหนาร้อยละ 22 และ 8 เดือนต่อมาพบว่ามีการย้ายจริงร้อยละ 13 จากการศึกษาทั้งสองกรณีดังกล่าวจะเห็นว่า ภายในระยะเวลาประมาณ 1 ปี จำนวนผู้ที่ต้องการย้ายถิ่น ผู้ที่ตั้งใจย้ายถิ่น และผู้ที่ย้ายถิ่นจริง มีความสัมพันธ์กันในอัตราส่วน 4 : 2 : 1 ตามลำดับ ซึ่งก็สอดคล้องกับการศึกษาของ Fuller และคณะที่ศึกษากระบวนการย้ายถิ่นของประชากรอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด เข้าสู่กรุงเทพมหานคร และเขตเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ.2521 - 2522 พบว่าร้อยละ 28 ของผู้ที่มีอายุ 15 - 39 ปี คั้งใจที่จะย้ายเข้าสู่กรุงเทพมหานคร และในกลุ่มนี้มีผู้ย้ายจริงร้อยละ 52 ส่วนผู้ที่ตั้งใจจะย้ายเข้าสู่เขตเมือง

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงเวลาเดียวกันมีร้อยละ 13 และในกลุ่มนี้มีผู้ย้ายจริง ร้อยละ 53 (Fuller, et al. 1983 : 119 - 127) จากการศึกษานี้อาจกล่าวได้ว่า ผู้ที่มีอายุ 15 - 39 ปี ที่ตั้งใจจะย้ายเข้าสู่กรุงเทพมหานครหรือเขตเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ย้ายจริงในอัตราส่วน 2 : 1 เช่นเดียวกับผลการศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกา

ผลการศึกษาในเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการย้ายดินนั้น ยังมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการย้ายดิน ซึ่งก็เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่มีผลต่อความต้องการย้ายดินเช่นกัน ดังนั้น การทบทวนผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องในครั้งนี จึง ทบทวนทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการย้ายดิน และต่อความต้องการย้ายดินควบคู่กันไป (แต่ใน บางปัจจัยก็ไม่มีการศึกษาในเรื่องของความต้องการย้ายดิน) ซึ่งสามารถแยกปัจจัยต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

การศึกษาส่วนใหญ่พบว่า ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจมีผลต่อการย้ายดินมากที่สุด เช่น การศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่าร้อยละ 58 ของผู้ย้ายดิน ย้ายเพราะ สาเหตุทางเศรษฐกิจ และร้อยละ 14 ย้ายเพราะสาเหตุทางด้านเศรษฐกิจกับสาเหตุอื่น ๆ ประกอบกัน (Lansing and Mueller 1973 : 60) การศึกษาในประเทศไทยก็พบว่า สาเหตุทางเศรษฐกิจเป็นสาเหตุสำคัญเช่นเดียวกัน เช่น การศึกษาการย้ายดินจากภาค ตะวันออกเฉียงเหนือเข้าสู่กรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ. 2500 ซึ่งเป็นปีที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือประสบกับความแห้งแล้งและมีประชากรย้ายดินออกมาก พบว่าประมาณร้อยละ 80 ของผู้ย้ายดินให้เหตุผลว่าเพราะต้องการทำงาน และร้อยละ 15 ย้ายเพราะขาดที่ทำกิน (Meinkoth 1962 : 31 - 32) จากรายงานการสำรวจการย้ายดินของประชากร ปี พ.ศ. 2524 และ 2525 ก็พบว่าผู้ย้ายดินเพราะสาเหตุทางเศรษฐกิจ สูงถึง ร้อยละ 61.0 และ 58.0 ตามลำดับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2524 : 26, 2525 : 26)

การศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งพิจารณาถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มี อิทธิพลต่อความต้องการย้ายดิน (Lansing and Mueller 1973 : 155) พบว่าร้อยละ 29

ของหัวหน้าครัวเรือนที่ไม่ใช่เกษตรกรที่มีอายุต่ำกว่า 35 ปี และมีความต้องการย้ายถิ่นเป็นผู้ต้องเช่าที่พักอาศัย เปรียบเทียบกับร้อยละ 16 เป็นผู้ที่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยเอง ส่วนการศึกษาของ Rossi (1955 : 69) พบว่าร้อยละ 61 ของผู้ต้องการย้ายถิ่นเป็นผู้เช่าที่อยู่อาศัย และร้อยละ 33 เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยเอง ผลการศึกษากังกลาวแสดงว่าผู้ต้องเช่าที่อยู่อาศัย จะมีความต้องการย้ายถิ่นมากเกือบเป็น 2 เท่าของผู้เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย ในขณะที่ Speare (1970 : 457) ได้ศึกษาการย้ายถิ่นในรัฐโรดไอแลนด์ จากตัวอย่าง 2,264 ครัวเรือน พบว่า โดยเฉลี่ยผู้ที่เช่าบ้านอยู่มีการย้ายถิ่นมากกว่าผู้เป็นเจ้าของบ้านเองประมาณ 4 - 5 เท่า แต่เมื่อพิจารณาถึงระยะเวลาที่เข้ามาอาศัยอยู่กลับพบว่า สัดส่วนกังกลาวลดลงคือ ผู้ที่เช่ามาอยู่ตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป ผู้ที่เช่าบ้านอยู่จะมีการย้ายถิ่นประมาณ 2 - 3 เท่า ของผู้เป็นเจ้าของบ้านเอง ซึ่งก็ได้ข้อสรุปที่สอดคล้องกับ Butler และคณะ ที่พบว่าสถานภาพการเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการวางแผนการย้ายถิ่น (Speare, et al. n.d. : 132, quoting Butler, et al. 1969)

สำหรับการศึกษาเรื่องความต้องการย้ายถิ่นในประเทศไทย จากผลการศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติของชาวชนบทจังหวัดตาก ต่อการย้ายถิ่นเข้ากรุงเทพมหานคร โดยคณะผู้วิจัยจากสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (2525 : 42 - 48) พบว่าผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรมีสัดส่วนของผู้ต้องการย้ายถิ่นมากที่สุด คือร้อยละ 20.0 เมื่อเปรียบเทียบกับร้อยละ 12.5 สำหรับกลุ่มที่ไม่ใช่เกษตรกร และร้อยละ 12.1 สำหรับกลุ่มที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ (ได้แก่ แม่บ้าน นักเรียน และผู้ว่างงาน) เกี่ยวกับสถานภาพการเป็นเจ้าของบ้านของผู้ตอบสัมภาษณ์ที่เป็นหัวหน้าครัวเรือน พบว่าผู้ที่เช่าบ้านอยู่คิดจะย้ายเข้ากรุงเทพมหานคร มากกว่าผู้ที่บ้านเป็นของตนเอง คือร้อยละ 25.0 และ 15.0 ตามลำดับ และการศึกษาในเรื่องนี้ยังพบต่อไปว่า เหตุผลสำคัญที่สุดที่ทำให้คิดอยากย้ายเข้ากรุงเทพมหานคร คือ การไปหางานทำหรือมีงานรออยู่แล้ว ซึ่งมีร้อยละ 65.7 โดยผู้ชายมีอัตราส่วนสูงกว่าผู้หญิง คือร้อยละ 76.9 เปรียบเทียบกับ 57.9

สมพร วุฒิกิจการ (2522 : 69 - 70) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อความต้องการเคลื่อนย้ายของประชากรในเขตโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่สา อำเภอ

013519

แม้วริม จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.2522 พบว่ากลุ่มผู้ที่มีรายได้สูงมีสัดส่วนของผู้ที่
ต้องการย้ายถิ่นสูงกว่ากลุ่มผู้ที่มีรายได้ต่ำ คือร้อยละ 74.2 และ 60.0 ตามลำดับ แต่
เมื่อพิจารณาถึงภาวะการมีหนี้สินกลับพบว่า กลุ่มผู้ที่มีหนี้สินมีสัดส่วนของผู้ที่ต้องการย้ายถิ่น
สูงกว่าผู้ไม่มีหนี้สิน คือร้อยละ 79.4 และ 56.6 ตามลำดับ

2. ปัจจัยทางค่านิยม

แม้ว่าส่วนใหญ่จะพบว่า ปัจจัยค่านิยมเศรษฐกิจเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลสำคัญต่อการ
ย้ายถิ่น แต่ก็ยังมีผู้พบว่าปัจจัยทางค่านิยมก็มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นเช่นเดียวกัน เช่น
การศึกษา Hugo (1961 : 187 - 188) ในภาคตะวันตกของเกาะชวา ประเทศ
อินโดนีเซีย และ Speare กับคณะ (Speare, et al. nd : 131 - 132) ก็พบว่า
ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและชุมชนที่อาศัยอยู่ สามารถเป็นตัวยับยั้งหรือสนับสนุนให้คน
ย้ายถิ่นได้ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่น ๆ อีก เช่น การศึกษา ระยะเวลาที่มาอาศัยอยู่ ตลอดจน
ทั้งบรรทัดฐานทางสังคม ฯลฯ ที่มีผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น

ในเรื่องของการศึกษากับการย้ายถิ่นนั้น จากผลการศึกษากการย้ายถิ่น
เข้าเมืองของประชากร ประเทศกานา โดย Caldwell (1968 : 370) พบว่ากลุ่มผู้
จบการศึกษาระดับสูงจะมีอัตราการย้ายถิ่นสูงทั้งสองเพศ กล่าวคือ ผู้ชายและผู้หญิงที่จบ
การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายขึ้นไป ย้ายถิ่นร้อยละ 67.0 และ 61.0 ตามลำดับ
ในขณะที่ผู้ชายและผู้หญิงที่ไม่ได้เรียน ย้ายเพียงร้อยละ 27.0 และ 16.0 ตามลำดับ สำหรับ
การวางแผนการย้ายถิ่นในกลุ่มผู้ชายที่ไม่เคยย้ายถิ่นเลย พบว่ากลุ่มผู้ที่จบการศึกษาตั้งแต่
มัธยมศึกษาตอนปลายขึ้นไป วางแผนที่จะย้ายในสัดส่วนที่สูงกว่าผู้ไม่จบการศึกษา คือ 1 ใน
3 เปรียบเทียบ 1 ใน 7 สำหรับการศึกษานในประเทศไทย Penporn Tirasawat
(1977 : 90) พบว่าผู้ย้ายถิ่นที่มาจากเขตเมืองจะมีระดับการศึกษาสูงกว่าผู้ที่ไม่ย้ายถิ่น
ทั้งในท้องถิ่นต้นทางและท้องถิ่นปลายทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ย้ายจากเขตเมืองเข้า
กรุงเทพมหานคร จะมีระดับการศึกษาโดยเฉลี่ยประมาณ 9.6 ปี ซึ่งคนในกรุงเทพมหานคร
เอง มีระดับการศึกษาเฉลี่ยประมาณ 6.6 ปีเท่านั้น

ระยะเวลาที่เข้ามาอยู่ในชุมชนก็เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความต้องการย้ายถิ่นเช่น

เดียวกัน เช่น การศึกษาของ สมพร วุฒิกัยการ (2522 : 41) พบว่าผู้ที่เข้ามาอยู่ในชุมชนเป็นระยะเวลาน้อยกว่า 10 ปี, 10 - 19 ปี และ 20 ปีขึ้นไป มีความต้องการย้ายถิ่นร้อยละ 78.8, 63.6 และ 52.9 ตามลำดับ แสดงว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนใดเป็นระยะเวลานานจะต้องการย้ายถิ่นน้อยลง

3. ปัจจัยทางกานประชากร

โดยทั่วไปแล้วผู้ที่ต้องการย้ายถิ่นมักจะมีลักษณะเฉพาะตัว แตกต่างจากผู้ที่ไม่ต้องการย้ายถิ่น เช่น ในด้านอายุ เพศ สถานภาพสมรส ประสบการณ์ในการย้ายถิ่น เป็นต้น ส่วนใหญ่แล้วปัจจัยเหล่านี้ จะมีผลทางอ้อมต่อการตัดสินใจย้ายถิ่น Speare และคณะ อธิบายถึงการที่คนในวัยหนุ่มสาวมีอัตราการย้ายถิ่นสูงกว่าคนสูงอายุว่า ที่จริงแล้วอายุมีผลโดยตรงต่อรายได้ ความมั่นคงในอาชีพ การเป็นเจ้าของทรัพย์สินต่าง ๆ และการได้รับการยอมรับจากสังคม โดยสิ่งเหล่านี้เพิ่มขึ้นตามอายุ ทำให้ผู้ที่มียุ่่มากมีความพอใจและผูกพันในที่อยู่เดิมจึงไม่ค่อยอยากที่จะย้ายที่อยู่ ในขณะที่คนในวัยหนุ่มสาวจะขาดสิ่งเหล่านี้ (Speare, et al. nd : 176) เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ Goldscheider (1971 : 111 - 113) อธิบายไว้คือ คนในวัยหนุ่มสาวเป็นคนที่เริ่มเข้าสู่วัยแรงงาน มีความต้องการที่จะหางานทำ คนในวัยนี้เป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการผลิต จึงมีโอกาหางานทำได้ง่ายกว่าผู้ที่สูงอายุ ตลอดจนคนในวัยหนุ่มสาวสามารถปรับตัวในสังคมใหม่ได้เร็วกว่าคนในวัยสูงอายุ จึงทำให้คนในวัยนี้ต้องการย้ายถิ่นมากกว่าคนสูงอายุ

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอายุกับการย้ายถิ่น ส่วนใหญ่พบว่าผู้ย้ายถิ่นเป็นผู้ที่มีอายุระหว่าง 15 - 29 ปี เช่น การศึกษาของ Caldwell (1968 : 368) ที่ศึกษาการวางแผนย้ายถิ่นครั้งแรกจากชนบทเข้าเมืองในประเทศกานา พบว่าส่วนใหญ่ผู้วางแผนย้ายถิ่นจะอยู่ในกลุ่มอายุ 15 - 19 ปี Van Arsdol และคณะ ได้ศึกษากระบวนการย้ายถิ่นในเมืองลอสแอนเจลิส พบว่า ทั้งผู้ที่วางแผนย้ายถิ่นและย้ายถิ่นจริง ส่วนมากอยู่ในกลุ่มอายุ 15 - 19 ปี คือร้อยละ 49.2 เท่ากัน (Van Arsdol, et al. 1968 : 255) ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สมพร วุฒิกัยการ (2522 : 39) ที่พบว่า ผู้มีอายุระหว่าง 15 - 19 ปี มีสัดส่วนของผู้ที่ต้องการย้ายถิ่นสูงกว่าผู้ที่มีอายุ 30 - 49 ปี คือร้อยละ 72.3 และ 60.0 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาถึงเพศกับการย้ายถิ่น จากการศึกษาของสถาบันวิจัยประชากร และสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (2522 : 42) พบว่าผู้ชายคิดว่าจะย้ายถิ่นมากกว่าผู้หญิง คือร้อยละ 19.4 และ 14.3 ตามลำดับ ขณะที่ Fuller และคณะ พบว่าในกลุ่มประชากรที่อายุต่ำกว่า 20 ปี เพศหญิงย้ายถิ่นมากกว่าเพศชาย (Fuller, et al. 1983 : 72) สถานภาพสมรสก็เป็นลักษณะอีกประการหนึ่งที่ผู้ย้ายถิ่นแตกต่างไปจากผู้ไม่ย้ายถิ่น เช่น จากการศึกษาของ สมพร วุฒิวิทย์การ (2522 : 43) พบว่ากลุ่มผู้ที่เป็นโสดมีสัดส่วนของผู้ที่ต้องการย้ายถิ่นมากกว่าผู้ที่เคยสมรสแล้ว คือร้อยละ 68.3 และ 59.4 ตามลำดับ

ในเรื่องของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนกับการย้ายถิ่น Caldwell (1968 : 371) พบว่าขนาดของครัวเรือนมีบทบาทสำคัญต่อการย้ายถิ่น คือโอกาสในการย้ายถิ่นของแต่ละบุคคลจะเพิ่มขึ้นตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ในขณะที่ Chevan (1971 : 456 - 457) ได้ศึกษาถึงความหนาแน่นในที่อยู่อาศัยกับการย้ายถิ่น พบว่า การย้ายถิ่นมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับความหนาแน่นของที่อยู่อาศัย คือครอบครัวที่มีสมาชิกอาศัยอยู่ตั้งแต่ 0.76 คนขึ้นไปต่อห้อง จะมีการย้ายถิ่นเป็นสองเท่าของครอบครัวที่มีสมาชิกอยู่ไม่เกิน 0.50 คนต่อห้อง คือร้อยละ 15.4 และ 8.2 ตามลำดับ

วัตถุประสงค์

การศึกษาเรื่องปัจจัยในท้องถิ่นปัจจุบันที่มีอิทธิพลต่อความต้องการย้ายถิ่นครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาปัจจัยในท้องถิ่นปัจจุบันซึ่งได้แก่ ลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะของครัวเรือน และที่อยู่อาศัย และความผูกพันทางสังคม ว่ามีผลกระทบต่อความต้องการย้ายถิ่นอย่างไร

2. เพื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุของความต้องการย้ายถิ่น โดยใช้วิธีการศึกษาจากปัจจุบันไปสู่อนาคต (Perspective) ซึ่งคิดว่าจะเป็นวิธีการศึกษาที่ได้ข้อสรุปที่ถูกต้องและชัดเจนกว่าการศึกษาแบบย้อนหลัง (Retrospective)

ขอบเขตและข้อจำกัดของการศึกษา

การศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการย้ายถิ่น ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่ามีรายละเอียดและขอบเขตที่จะต้องศึกษาอย่างกว้างขวาง ฉะนั้น จึงเป็นเรื่องสุกวิสัยที่จะทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้อย่างครบถ้วนและสมบูรณ์ในระยะเวลาอันจำกัด การศึกษานี้จึงมุ่งเน้นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการย้ายถิ่น และศึกษาเฉพาะในเขตเมืองเท่านั้น โดยศึกษาถึงอิทธิพลของปัจจัยในท้องถิ่นปัจจุบันที่มีต่อความต้องการย้ายถิ่นเท่านั้น จะไม่ศึกษาไปถึงขั้นตอนของความตั้งใจที่จะย้ายถิ่น และการตัดสินใจย้ายถิ่น ซึ่งขั้นตอนเหล่านี้เป็นพฤติกรรมที่พัฒนามาจากความต้องการย้ายถิ่น ตามลำดับ

อนึ่ง เนื่องจากข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้เป็นข้อมูลทุติยภูมิ ฉะนั้นจึงทำให้การศึกษามีข้อจำกัดบางประการ ได้แก่

1. ตัวอย่างที่ใช้ศึกษาในแต่ละท้องถิ่นมีจำนวนไม่มากนัก ประกอบกับวิธีการเลือกตัวอย่างค่อนข้างจะเป็นการเลือกแบบเจาะจง เช่น การเลือกเขตเทศบาลตัวอย่างเจาะจงเฉพาะเขตเทศบาลที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดของแต่ละภาค และประชากรตัวอย่างก็เลือกเฉพาะผู้ที่มีอายุระหว่าง 15 - 64 ปี และทำงานในเชิงเศรษฐกิจ ฉะนั้นจึงไม่อาจวางนัยทั่วไป (generalize) จากผลของการศึกษาค้างนี้ได้

2. จากผลของข้อที่ 1 ทำให้ตัวอย่างในบางกลุ่มรายการ (category) มีจำนวนน้อย จึงไม่สามารถเป็นตัวแทนที่ดีสำหรับการวิเคราะห์ได้

สมมุติฐาน

การศึกษาค้างนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะพิสูจน์สมมุติฐานเกี่ยวกับปัจจัยต่าง ๆ ในที่อยู่ปัจจุบันที่มีผลต่อความต้องการย้ายถิ่นของประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง และจากการที่ได้ศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องนี้มา จึงได้ตั้งสมมุติฐานเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาไว้ดังนี้

1. ปัจจัยค่านลักษณะส่วนบุคคล

- 1.1 ผู้ที่อยู่ในวัยทำงานที่มีอายุน้อย ต้องการย้ายถิ่นมากกว่าผู้ที่อยู่ในวัยที่

สูงกว่า

1.2 ผู้ที่จบการศึกษาในระดับสูง ต้องการย้ายถิ่นมากกว่าผู้ที่จบการศึกษาในระดับต่ำกว่า

1.3 ผู้ที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับทางวิชาการ การบริหาร และ การจัดการ ต้องการย้ายถิ่นมากกว่าผู้ที่ประกอบอาชีพอื่น

1.4 ผู้ที่ทำงานมีรายได้สูง ต้องการย้ายถิ่นมากกว่าผู้ทำงานที่มีรายได้ต่ำ

2. ปัจจัยด้านลักษณะครัวเรือนและที่อยู่อาศัย

2.1 ผู้ที่อาศัยในครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกมาก ต้องการย้ายถิ่นมากกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกน้อยกว่า

2.2 ผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่อยู่อาศัย ต้องการย้ายถิ่นน้อยกว่าผู้ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

2.3 ผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ในอาคารที่อยู่อาศัย ต้องการย้ายถิ่นน้อยกว่าผู้ไม่มีกรรมสิทธิ์ในอาคารที่อยู่อาศัย

2.4 ผู้ที่มีความพอใจในที่อยู่อาศัย ต้องการย้ายถิ่นน้อยกว่าผู้ที่ไม่มีความพอใจในที่อยู่อาศัย

3. ปัจจัยด้านความผูกพันทางสังคม

3.1 ผู้ที่มีความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน ต้องการย้ายถิ่นน้อยกว่าผู้ที่ไม่มีความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน

3.2 ผู้ที่มีความมั่นคงในงานที่ทำอยู่ ต้องการย้ายถิ่นน้อยกว่าผู้ที่ไม่มีความมั่นคงในงานที่ทำ

3.3 ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมหลายชนิดในชุมชน ต้องการย้ายถิ่นน้อยกว่าผู้ที่ไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรม

ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยครั้งนี้ คือ

1. ทำให้ทราบถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปัจจัยในท้องถิ่นปัจจุบันที่เป็นเมืองว่า มีอิทธิพลอย่างไรต่อความต้องการย้ายถิ่นของประชากร ซึ่งเป็นการเพิ่มพูนความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับการย้ายถิ่นให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

2. การศึกษาโดยวิธีนี้ อาจจะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาถึงกระบวนการย้ายถิ่น เพื่อให้ทราบถึงสาเหตุของการย้ายถิ่นที่แท้จริง โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่ความต้องการย้ายถิ่นและติดตามศึกษาประชากรตัวอย่างต่อไป จนถึงขั้นตอนของการตัดสินใจย้ายถิ่น

3. อาจจะนำผลของการศึกษานี้ไปใช้เป็นแนวทางในการวางแผนแก้ปัญหาการกระจายตัวของประชากรและการย้ายถิ่นให้สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติ และใช้ประโยชน์ในการกำหนดนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย